

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

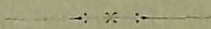
ԳՈՒՏՈՒ ՄԷԳՐԵԼԻ

Ա Ն Մ Ե Ղ
Ձ Ո Ն

(ՊՍՏԿԵՐ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԿԵԱՆՔԻՑ)

Վրացերէնից քաղմ. Գ. Կ.

Գ.

ԹԻՖԼԻՍ, 1904
Տպարան „ՀԵՐՄԷՍ“ Միւ. փողոց № 81.
(26)

899.962.1

Մ-42

19 NOV 2011

899.962.1

Ս-422

ար

ԳՈՒՏՈՒ ՄԷԳՐԵԼԻ

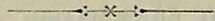
ԱՆՄԵՂ ԶՈՅ

(ՊԱՏԿԵՐ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԿԵԱՆՔԻՑ)

6965

Վրացերենից թարգմ. Ղ.Կ.

Գ.

թ-հՅԼԻՍ, 1904

Տպարան «ՀԵՐՄԷՍ» Միևայեկիան փողոց № 81.

(26)

26 06 2013

74.882

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՏԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀՈՋ ԲԺՄՄԱ

Дозволено цензурою Тифлясь 11-го июня 1904 года.

Ա Ն Մ Ե Ղ Զ Ո Ղ

I

Արևն արդէն մայր էր մտել: Յերեկը ու գիշերը շուտով պիտի միմեանց հանդիպէին, բայց և կրկին շուտով բաժանուէին ու մութը պէտք է պատէր երկիրը: Սակայն Կոծիա Զաւարիշվիլին գեռ ևս չէր թողել իր աշխատանքը: Նա ամբողջ ոյժով խփում էր բահը հողին և ուզում էր մի անգամից փորել, վերջացնել իր մի հատիկ արար: Այնտեղ էր նաև Կոծիայի պառաւ մայրը, որ տաւարի համար կտրտած յարդը մի տեղ էր հաւաքում:

Կոծիան մի չքաւոր ազնուական էր, նա բնագամենը մի քանի օրավար հող ունէր: Հողը ինքն էր մշակում, բայց էլի ապրուստի համար չէր բաւականացնում: Կոծիան մի փոքրիկ այգի էլ ունէր: Այս այգին բաւականին լաւ օգուտ էր տալիս, ամեն տարի նա երկու երեք բեռ գինի էր ծախում և այս փողով սիմինդր ու հագուստեղէն էր առնում: Ինքը բաւականանում էր շամանով*), որի վերջացնելուց յետոյ ջուրն էլ լաւ անուշ ա-

*) ձաճից քամուած հասարակ գինի: Ե. Բ.

նում, չնայած որ նրանց գիւղը Վերին-Խմերեթում հոչակուած էր գինու լաւ բերքով: Իսկ երբ Կոծիան փողի պակասութիւն էր ունենում, այն ժամանակ ստիպուած զնում էր կամ քարէ ածուխի հանքերում և կամ երկաթուղու ճանապարհների վրայ աշխատելու: Նա իր օրում ուրիշի դրուանը չէր ծառայել: «Նոքարութիւնը մարդուն փչացնում է», ասում էր նա, երբ նրան խորհուրդ էին տալիս որ և է մէկի մօտ ծառայ մտնել:

Դեռ ևս Կոծիան փորելը չէր վերջացրել, երբ ինչ որ ճայթոցի ձայն լսուեց: Ակներև էր, որ մի տեղ ցանկապատ էր կոտրուած: Չայնը լսելուն պէս՝ Կոծիան բահը ձեռքից գցեց, վեր առաւ ծառի տակ ընկած կացինը, և դէպի այն կողմը վազեց:

— Չսպանես Կոծիա, կանչեց որդու յետևից վրդովուած մայրը և ինքն էլ սկսեց նրան հետևել: Երկուսն էլ՝ մայր ու որդի հասկացան, որ հարևանի եզն էր մտել իրանց այգին: Այդ եզը շատ անգամ էր փչացրել Կոծիայի աշխատանքը, հէնց այդ պատճառով էլ Կոծիան կացինն հետը վերցրեց: Նա շատ անգամ էր աղաչել, պաղատել եզան տիրոջը, որ հեռացնէր եզը, բայց նա բոլորովին ուշադրութիւն չէր դարձնում:

— Կապիր, Զուրաբ քո անպիտան եզը՝ թէ չէ, Աստուած է վկայ, կը սպանես, ասաց վերջին անգամ Կոծիան:

— Ապա համարձակուիր և այն ժամանակ կը տեսնես քո հալը, պատասխանեց Զուրաբը:

Զուրաբ Զուարիչիլին գիւղի ամենահարուստ և ամենաազդեցիկ մարդն էր: Նա Կոծիայի նման «գետադաներից» չէր վախենում: Նա շատ Կոծիայի նմաններին անիծել էր տուել իրանց ծնուած օրը. իսկ Կոծիայի գէմ աւելի ոխ ևս ունէր: Մի կողմից Զուրաբի բակին սահմանակից էր Կոծիայի այգին. Զուրաբը ցանկանում էր, որ իր շուրջը սեփական հողերով շրջապատուած լինէր. այդ պատճառով ուղում էր նրա այգին էլ ձեռք գցել: Բայց Կոծիան ոչ մի կերպ չէր զիջում իր արևն քրտինքով մեծացրած այգին, ոչ ծախել և ոչ էլ որ և է տեղի հետ փոխել: Սրա վրայ Զուրաբը զայրացել էր և Կոծիայի հետ թշնամացել և միշտ առիթ էր փնտռում որևիցէ փորձանքի մէջ ձգել նրան:

Կոծիայի մայրը այս լաւ էր հասկանում և շատ էր վախենում Զուրաբից: Հէնց այս պատճառով նա Կոծիային զգուշացնում էր, որ չսպանէր եզը: Խեղճը համոզուած էր, որ եզան սպանելը Զուրաբը էտան չէր նստացնի իրանց վրայ և վախից դողում էր: Իսկ Կոծիան ոչինչ չը յիշեց, երբ իր փոքրիկ այգում տեսաւ նրա եզը: Այն անիծուածը կարծես թէ դիտմամբ Կոծիային բարկացնելու համար հանգիստ ման էր գալիս՝ նեղ շաւիղներով և ոտի տակ էր տալիս նորաբողբոջ վազերը: Այս տեսնելուն պէս՝ Կոծիայի սիրտը սկսեց տրոփալ, դէմքը սարսափելի կնճռոտեց, աչքերը վառուեցան և կացինը ձեռքին հետևեց

եզան սպանելու: Կոծիան հասաւ հէնց մառանի մօտ կանգնած խեղճ եզանը և այնպիսի թափով խփեց կացինը, որ գժբախտ անասունը միայն մի անգամ կարողացաւ բռնալ և վայր ընկաւ: Հէնց այդ միջոցին հեալով վրայ հասաւ Կոծիայի մայրը, սակայն երբ տեսաւ, որ եզը գետնի վրայ թրալրտում էր, այլևս ոչինչ շատաց և արտասուալից աչքերով հեռու կանգնեց: Շուարած Կոծիան եզանն էր նայում և կարծես թէ հրճուում էր նրա մահով:

Քիչ ժամանակից յետոյ՝ եզը վերջին անգամ շարժուեց ու անշնչացաւ: Կարծես թէ Կոծիան էլ դրան էր սպասում, շուռ եկաւ և կրկին ուզում էր արած գնալ: Այդ միջոցին նրան մօտեցաւ մայրը և գողգոջուն ձայնով ասաց:

—Ո՞ւր ես գնում որդի, սրան ինչ ես անելու:

—Ի՞նչ պիտի անեմ, Զուրաբը թող գայ և տեսնի իր եզը, պատասխանեց Կոծիան, տեսնենք թէ նրա եզը ինչպէս էլի կը գայ իմ այգին:

—Չէ, որդի, այս բանը ծածկել լաւ չի լինի, ասաց կրկին մայրը, -հէնց այս բոլորիս գնա գիւղից ընտրած բարեխիղճ անձի մօտ և յայտնիր: Եթէ գալու լինի այս գիշեր հետդ բեր, եթէ չէ, գոնէ վաղը առաւօտեան թող կանուխ գայ, որ եզն էլ, նրա տուած վրասն էլ գնահատէ: Իսկ ինչ որ պարտ կը մնանք անմիջապէս կը վճարենք Զուրաբին, թէ չէ եթէ գործը գանգա-

տի ընկնի, ո՞վ կարող է գործին հետևել, դու մենակ մարդ ես...

Կոծիան ձայն-ծպտուն չէր հանում, նա նայում էր շներին, որոնք այդտեղ հաւաքուած եզան արիւնն էին լսկում, և ժպտում էր, կարծես թէ նա մի բանի վրայ ուրախանում էր:

—Չէս լսում, այ որդի, -շարունակեց կրկին մայրը, գնա, ինձ լսիր, հօ գիտես, որ Զուրաբի համար Աստուած գոյութիւն չունի և մեզ ոչնչացնելու համար, նա ոչ մի ջանք չի խնայի:

Հետզհետէ, մութ վարագոյրը տարածուում էր երկրիս երեսին: Շուրջը խորին լռութիւն էր տիրում: Բնութիւնը պատրաստուում էր հանգստանալու, իսկ Կոծիայի մօր սիրտը ուժգին բաբախում էր: Նրա սրտի բաբախումը, թւում էր թէ լսում էին այնտեղ գտնուած ծառերը, որոնք կարծես թէ զայրացած շառաչում էին՝ «ո՞վ է որ մեր քունը խանդարում է»:

—Դէ որդի, չարդ տանի մայրդ, էլ մի ուշանայ, — էլի չէր հանգստանում Կոծիայի մայրը:

—Լաւ, կը գնամ, բայց այս անտէրին ինչ անենք, իզուր շները կը փշայնեն, հազիւ ձայնեց Կոծիան:

—Այդ եզը մի կերպ այս մառանը քարշ տանք, ասաց մայրը:

—Բաս լաւ, կսնչեց Կոծիան, և սկսեց քաշել եզը, մայրն էլ օգնութեան հասաւ: Երկուսով մեծ գժուարութեամբ մի կերպ ներս քաշեցին: Արդէն

բոլորովին մութն էր: Լուսնեակ չը կար, աստղերն էլ տեղ տեղ էին երևում. Յանկարծ երկինքը ամպեց, բնութիւնը մռայլուեց, կարծես թէ նա մի բանից նեղացած էր:

Կոծիան բարեխիղճ անձի մօտ գնաց, իսկ նրա մայրը արտը դարձաւ բահը վերցնելու: Երբ եղան սպանուած տեղով անցաւ, հողը փօրեց և, առանց այն էլ շներից լիզած արիւնը բոլորովին չորացրեց: Երևի խեղճը զգուժ էր արիւն տեսնելուց:

II

Ընթրելու ժամանակն էր. երբ Կոծիան երկրորդ գիւղը հասաւ բարեխիղճ մարդուն տեսնելու, բայց վերջինս տանը չէր: Հէնց այս է, և կանու տարան, ասացին Կոծիային, գուցէ այս գիշեր բոլորովին չը գայ:

Կոծիան ամբողջ օրը աշխատելուց, հզան գէպից վրդովուած և այժմ էլ այդքան ճանապարհ կտրելուց սաստիկ յօգնած՝ այլևս ուրիշ տեղ չը կարողացաւ գնալ, այլ ուղղակի տուն դարձաւ: Կոծիան շուարած չէր իմանում ինչ անէր: Եզը սպանուած էր, սաղացնել չէր կարելի, իսկ երբ կիմանան թէ սպանուել է, — միթէ միևնոյն չէ, մտածում էր ինքն իրան:

Արդէն կէս գիշեր էր, երբ Կոծիան տուն հասաւ: Մայրը անբաւական էր Կոծիայի մենակ

վերադառնալուց, բայց ինչ կարող էր անել: Նա տեսնում էր, որ Կոծիան սաստիկ յօգնած էր և ոչինչ չը կարողացաւ անել. միայն ընթրիք պատրաստեց: Բայց Կոծիան ոչինչ չէր հասկանում, նա փալասի նման անկողին մտաւ և նոյն րոպէին քնեց, իսկ թշուառ մայրը չը գիտէր, թէ ինչ անէր, նա անշարժ կանգնած՝ քնած որդուն էր նայում: Ո՞վ գիտէ խեղճը քանի ժամանակ այսպէս շուարած կը մնար, եթէ նրա ոտները չը դողային և ինքն էլ սկամայ անկողնի վրայ չընկնէր: Խեղճը բոլորովին չէր կարողանում քնել, բայց մի կերպ ոտների մօտ սողաց և երկու ձեռքով շնչասպառ գրկեց Կոծիայի ծնկները:

Քիչ ժամանակից յետոյ՝ այս տեսնուած քաղցր քնի մէջ էին Կոծիան և նրա պառաւ կատուն իր երկու ձագուններով: Չէր քնած միայն Կոծիայի մայրը: Նրա աչքերից չէր հեռանում Զուրաբի վայրագ դէմքը և անվերջ այն բանի մասին էր մտածում, թէ ինչով պիտի վերջանար այս եզան դորձը: Եր կարծիքով Զուրաբը ոչ թէ մարդ, այլ մի գազան էր, որը ոչ մի բան չէր խնայի, միայն թէ կարողանար իր հակառակորդից վրէժ լուծել: Եւ ի՞նչ, ինչ գազան կարող է հաւասարուել մարդ-գազանին: Մարդ-գազանը ամեն տեսակ գազանից աւելի ևս վտանգաւոր է, որովհետև գազանութեան հետ միացած է նաև մարդկային խելքը: Կոծիայի թշուառ մայրը Զուրաբի լացացրած ուրիշ շատ մայրեր էր տեսել:

Պարզ էր, որ ինքն էլ նրանից լաւ բան չէր կարող սպասել: Այսպէս էր մտածում խեղճը և լաւրուած մտածմունքով կարծես ականջ էր դնում: Նա նախազգում էր, որ Զուրաբը արշաւելու էր այս գիշերը:

Ահա և ինչ որ շուկ լսուեց: Նա վախեցաւ և սկսեց շնչասպառ ականջ դնել: Շշուկը երկարացաւ և Կոծիայի մայրը հասկացաւ, որ մուկը ինչ որ բան էր կրճում մի անկիւնում: Կոծիայի մօր սիրտը հանդարտուեց: Ո՛հ, նա ամեն ինչ կը տար, եթէ ինքն էլ մուկ ստեղծուած լինէր և ոչ մարդ: Միթէ իրաւ նախանձելի չէ նրա համար մկան դբութիւնը, որ հանգիստ կրճում էր կակալը: Նա այժմ ոչ մի բանից չէր վախենում, քանի որ համոզուած էր, որ իր միակ թշնամին՝ պառաւ կատուն քաղցր քնի մէջ էր:

Անցաւ էլի մի փոքր ժամանակ: Կոծիայի մայրը կրկին մտածմունքների մէջ էր, երբ նորից ազմուկ լսուեց: Այժմ խեղճին մահուան քրտինք պատեց և ամբողջ մարմնով մի սարսուռ անցաւ: Ազմուկի յետեից լսուեց շան հաջողը, իսկ հաջողին մի քանի մարդոց ձայն ու խօսակցութիւն: Ահա լսուեց և շան զարհուրելի ճչոցը: Կոծիայի մայրը հասկացաւ, որ իր հաւատարիմ Մուրային ձեծում էին նրա թշնամիները: Անձանօթները ահա արդէն դռան մօտ հասան ու կանգնեցին: Կոծիայի մայրը կաղամախի տերևի նման դողում էր. նա վախենում էր նոյն իսկ շունչ քաշելուց:

Խեղճը, ականջները սրած՝ տեղից չէր շարժում, կարծես թէ, նապաստակ էր և որականները հետքը գտել էին:

«Թխկ-թխկ» լսուեց դռան բաղխումը: «Բընդ-դընդ» ձայնեց Կոծիայի մօր սիրտը դռան բաղխողին: «Լաւ, վեր կաց, մինչն երբ պիտի թագնուես» ասում էր, կարծես, մէկը նրա սրտի մի անկիւնից: Կոծիայի մայրը վեր կացաւ, մօտեցաւ օջախին, կրակ վառելու: «Միայն», մլաւեց պառաւ կատուն զայրացած. «ինչ կրակ վառելու ժամանակ է» կարծես ասում էր կատուն: Վատուիկները մօր ձայնը լսելով, ականջները բարձրացրած՝ մօր մօտ վազեցին, կարծելով թէ իրանց է կանչում: Պառաւ կատուն նրանց տեսնելու ակէս, սկսեց ըստ սովորութեան նրանց փաղաքշել: Վատուիկներն էլ այդ էին ուզում. վերայ ընկան և ծծերին կպան: Պառաւ կատուն վեր կացաւ մի անգամ ձգուեց, պոչը երկարացրեց և կրկին կատուիկների մօտ պառկեց: Յետոյ սկսեց լիզել, պոչով խաղալ նրանց հետ: Կոծիայի մայրը նայեց երջանիկ անասուններին և ախ քաշեց: «Երանի ձեզ, ինչ բախտաւոր էք...» Դժբախտ մարդիկ: Արգեօք կը գոյ այն օրը, երբ դուք այլևս անասուններին չէք նախանձի և չէք ավտոսայ, որ մարդ էք ստեղծուել:

—Կոծիա, էյ Կոծիա, չես լսում,—կանչեցին դրսից:

Այս ձայնը քնած Կոծիային զարթեցրեց,

իսկ նրա արթուն մօրը բոլորովին շշմեցրեց: Այս ձայնը գիւղի աւագներից մէկի ձայնն էր:

— Ժամանակ տուէք, դեռ իմ եզան միտը չե՛ն մարսել:— Այս ձայնը Զուրաբինն էր: Այս խօսքերին հետևեց ուրախ քրքջոց: Երևում էր դռան մօտ հինգ-վեց մարդ էին հաւաքուած: Նոյն միջոցին Կոծիայի մայրը կրակ վառեց: Կոծիան էլ վեր կացաւ:

— Այ մարդ, ինչ եղար այսքան ժամանակ, դուռը բաց արա՛, լսուեց դրսից տանուտէրի ձայնը: Կոծիան մի անգամ ճլմկոտաց, խարխափելով մօտեցաւ դռանը, փակոցը քաշեց և դուռը բաց արաւ:

Ներս թափուեցին տանուտէրը, գրագիրը, գիւղի աւագները, բարեխիղճ մարդը, որին Կոծիան տանը չէր գտել նրանց հետ և ինքը Զուրաբը: Սրանց տեսնելով Կոծիայի մայրը շփոթուեց և հագիւ էր ստքի վրայ մնում: Իսկ Կոծիան անպէս էր շուարել, որ չէր կարողանում հասկանալ թէ ինչ էր կատարւում իր շուրջը:

III

Շատ ժամանակ չէր, ինչ Զուրաբ Զուարիչ-վիլին հարստութիւն և ազդեցութիւն էր ձեռք բերել: Զուրաբը և Կոծիան ազդականներ էին և կարողութեան կողմից շատ չը պէտք է տարբերուէին միմեանցից, բայց Զուրաբը ոչ այնքան իր «խելքով և աշխատանքով», ինչպէս գիւղերում էլ

ասում էին, այլ աւելի անագնիւ միջոցներով, ուրիշներին կեղեքելով՝ մեծ փող էր դիզել:

Այսպէս-թէ այնպէս, Զուրաբը այժմ մեծ կարողութեան տէր էր և օրէցօր աւելի հարստանում էր: Նա փողը արնի գնով շահով էր տալիս և ջնուգի տակօս վերցնում: Առաջին անգամ Զուրաբը մտցրեց գիւղում տուգանք ասած բանը, իսկ այժմ ամենքը գիտէին նրա համը: Զուրաբը անուանի մարդ էր ոչ թէ միայն իրանց գիւղում, այլ և ամբողջ շրջակայ գիւղերում, որտեղ ամենքից յարգանք էր վայելում: Եւ ինչպէս կարող էր չը յարգուել, քանի որ ամենքն էլ նրանից էին փող վերցնում: Ամբողջ գիւղական վարչութիւնը, տանուտէրը, գրագիրը և միւս ծառայողները Զուրաբի հլու հպատակներն էին, որովհետև նրանք ամենքն էլ նրա շնորհիւ էին այդ պաշտօններից արժանացել: Ամբողջ գիւղում նա էր մարդ յամարում, ում որ Զուրաբը լաւ աչքով կը նայէր. այդ էր պատճառը, որ մեծ ու փոքր, ամենքըն էլ՝ աշխատում էին նրա սիրտը շահել: Շատերը, գուցէ, Զուրաբին չէին սիրում, բայց հակառակ իրանց խղճի՝ ստիպուած էին յարգել նրան: Զուրաբը մի իշխան էր գիւղում: Նա ոչնչով պակաս չէր հին իշխաններից: Մի թէ, նրա բոլոր պարտապանները նրա ստրուկները չէին: Իզուր չէին ասում. թէ իշխաններից ստրուկները խլեցին՝ իսկ Զուրաբին տուին: Իրօք, եթէ հնում իշխաններն էին դատում իրանց ստրուկներին, այ-

ժրմ Զուրաբն էր դատում ամենքին: Ամեն շաբաթ, երբ գիւղական դատարանում գործեր էին քննուում, Զուրաբն իր ջորու վրայ նստած՝ այն տեղ էր գնում: Երբ հեռուից տանուտէրը, գրագիրը կամ դատաւորները նկատում էին Զուրաբին, ամենքն էլ վազում էին ընդ առաջ, որը ջորու սանձն էր բռնում, որ ասպանդակը քաշում և այսպիսի մեծարանքներով ջորուց ցած էին իջեցնում: Յետոյ ներս էր մտնում դատարանը և որ կողմն ուզենար, այն կողմը կը թեքէր արդարութեան կշիռը (նայած թէ, որ կողմն էր նրա անյատակ գրպանը աւելի լցրել): Ոչ մի գործ չէր պատահի, որ Զուրաբը որևէ մասնակցութիւն չունենար, իբրև պաշտպան, կամ քննիչ: Շատ անգամ նոյն իսկ իր գործերն էլ իր ներկայութեամբ էր քննուում: Այն ժամանակ, վա՛յ այն խեղճերին: Իզուր, թող ոչ ոք չը մտածէր թէ Զուրաբի մօտ կարող էր արդարութիւն ասած բանը գտնել... հէնց պատճառն էլ այդ էր, որ Կոծիայի մայրը Զուրաբից սաստիկ վախենում էր և նրա յիշողութիւնից չէին հեռանում Զուրաբից դժբախտացրած մայրերը:

Զուրաբը շատ ժամանակից ի վեր առիթ էր որոնում, որ մի կերպ կարողանար Կոծիային ձեռք ձգել, և շատ ուրախացաւ երբ ծառաները յայտնեցին, թէ Կոծիան իրանց եզը սպանել էր: Նա իսկոյն ծառաներից մէկին ուղարկեց հետամուտ լինելու, թէ ինչ կանէին եզան, և երբ ամեն ինչ իմացաւ, ուրախացած բեխերը ոլորեց և ժպտաց.

«Ընա, այժմ ես գիտեմ» մտածում էր նա: «Ես մարդ չեմ լինի, եթէ այն աղքատին բանտում չը փթեցնեմ»:

Անմիջապէս մի ծառայ ձիով թռցրեց այն բարեխիղճ մարդու մօտ, որի մօտ Կոծիան էլ գնաց: Նրանք ճանապարհին միմեանց չը հանգիպեցին, որովհետև Կոծիան արտերով գնաց, իսկ նա ձիով մեծ ճանապարհով պիտի գար: Միւս ծառային տանուտէրի մօտ ուղարկեց գրագիրն էլ կանչեց. երրորդին էլ գիւղի աւագների մօտ ուղարկեց և այսպիսով գործը յաջողեցրեց, իբր թէ Կոծիան եզը գողացել, մորթել է, միսը մօտակայ գիւղաքաղաքում ծախելու նպատակով:

Մինչև ընթրիքը Զուրաբից հրաւիրուած մարդիկ արդէն հաւաքուել էին: Զուրաբը նրանց մանրամասն բացատրեց գործի էությունն և խընդրեց, որ նախ ընթրէին և ապա խուղարկէին Կոծիայի տունը: Զուրաբը ընթրիքը գիտմամբ երկարացրեց, որովհետև ուզում էր, որ Կոծիան տանը լինէր: Ընթրիքին շատ հաւեր վայելեցին, շատ գինի անուշ արին և Զուրաբի պատուաւոր հիւրերը գինու զօրութեամբ աւելի ևս պատրաստուեցին նրան ծառայելու: Ընթրիքից յետոյ մեծ պատրաստութեամբ՝ բոլորը միասին Կոծիայի տունը արշաւեցին, նրանք կարծես թէ մի յայտնի աւագակ ձերբակալելու էին գնում:

Հասնելուն պէս ոչ ոքի բան չը հարցրին, սկսեցին տունը խուղարկել և երբ ճիշտ մա-

ուանում տեսան նոր սպանուած եղը, առանց հարց ու փորձի, անյապաղ սկսեցին արձանագրութիւն կազմել, ինչպէս որ Զուրաբն էր ցանկանում: Ոչ ոք չը հաւատաց, որ եղը այգու մն էր սպանուած և ոչ մառանում գաղտնի:

Արձանագրութիւնը, ինչպէս որ հարկն էր տանուտէրից վաւերացուած «խակական ստորագրութեամբ և արքունական կնքով դրոշմած», գիւղի աւագներին և բարեխիղճ մարդու վկայութեամբ, համարեա թէ նոյն գիշերը տեղական իշխանութեանը ներկայացրին: Ի հարկ է շուտափոյթ կարգադրութիւն եղաւ և ազնիւ Կոծիան ինչպէս գող բանտարկուեց գաւառական բանտում, իսկ գործը քննիչին յանձնուեց:

IV

Անցան մի քանի ամիսներ, որոնք կարծես տարիներ, դարեր լինէին Կոծիայի և նրա մօր համար: Ճիշտ որ աներևակայելի էր Կոծիայի դրութիւնը այդ ժամանակամիջոցում: Կոծիան, երբ առաւօտները վեր էր կենում, միայն նրա մասին էր մտածում, որքան կարելի է շատ աշխատել այդ օրը: Նա գիտէր, որ իր ամբողջ ընտանիքը, սիրելի մայրը, թշնամի թէ բարեկամ, թէ ուրախութիւն, ամեն ինչ միայն նրա վրի վրայ էին, իսկ ինքը ուզում էր ամենքի առաջ պարզերես դուրս գալ, որ ամօթով չը մնար: Այն

էլ գիտէր Կոծիան, որ մայրը հետզհետէ ծերանում էր և շուտով անկարող կը լինէր, աշխատելու: Եւ այդ պատճառով հարկաւոր էր օգնական ճարել, ամուսնանալ, որ նրա հետ միասին գործէր: Բայց այն էլ գիտէր, որ ամուսնութիւնը շատ նոր պահանջներ է աւելացնում և դրա համար պէտք էր օրինաւոր պատրաստութիւն տեսնել: Քանի անգամ ասել է նրա մայրը. «Այ տղայ ամուսնացիր, մի սպանիր այսպէս, առանց քո բախտաւորութիւնը տեսնելու»:— «Ո՛չ, մայրիկ, դեռ ինչ ամուսնանալու ժամանակ է, մենք էլ քաղցածութիւնից մեռնում ենք պատասխանում էր Կոծիան դեռ էլի շատ և շատ աշխատանք է հարկաւոր»: Եւ նա անդադար աշխատում էր, Կոծիայի համար աշխատանքը միս ու արիւն էր դարձել: Ինչպէս որ գրագէտ մարդու համար անհրաժեշտ էր գիրքը, որ կարգաւով որեւիցէ բան է սովորում կամ զբաղւում, այնպէս էլ Կոծիայի համար անհրաժեշտ էր աշխատանքը: Աշխատանքը ազնուացնում էր Կոծիայի միտքը և զբաղեցնում: Ամենքն էլ զարմանում էին Կոծիայի նման երիտասարդի այստեսակ աշխատասիրութեան վրայ և այն էլ ազնուական ծագում ունեցող երիտասարդի: «Երևի մի հասարակ գիւղացու որդի է», ասում էր յաճախ Զուրաբը Կոծիայի համար, «թէ չէ այսքան աշխատանքը ինչպէս կարող է տանել»:— Այո, Կոծիան ազնուա-

1002
626

կանին չի նմանում, — պատասխանում էին Զուրաբին իր ստորագրեալները: Եւ իսկապէս նրանք չէին սխալուում: Կոծիան չէր նմանում այն անպէտք և ձրիակեր ազնուականներին, որ վերջերս աւելի բազմացան մեղանում: Կոծիան հասկացել էր, որ առանց աշխատանքի չէր կարելի ապրել այժմեան ժամանակներում և դիւզացու հետ միասին բահը ձեռքից չէր թողնում: Նա չէր նմանում նաև փողով հարստացած Զուրաբին: Մեծ զանազանութիւն կար Զուրաբի և Կոծիայի մէջ, չը նայած, որ նրանք ցեղակիցներ էին: Կոծիան ազնիւ էր բառիս բուն նշանակութեամբ, բայց Զուրաբը միայն թղթի վրայ էր ազնիւ, իսկ երբեմն «գերազնիւ»: Կոծիան իսկապէս մարդ էր, մի աշխատաւոր մշակ, որին աշխատանքը կեանք էր ներշնչում:

Ահա այս տեսակ մարդը, մի քանի ամիս է՝ ինչ բանտումն է նստած, որտեղ ոչ թէ աշխատանք, այլ լոյսի երես անգամ չէր տեսնում: Արդեօք ինչո՞վ էր զբաղուած նա այս ժամանակամիջոցում. մտածո՞ւմ էր արդեօք, որևիցէ բանի մասին: Նա ոչ միայն մտածում, այլ և զարոյթից ճաքում էր. նա տանջւում, չարչարում էր. նա ցաւում էր իր վրայ, ցաւում— մօր վրայ: Նա գիտէր թէ ինչ դժուար կացութեան մէջ կը լինէր մայրը: Մի կողմից վիշտը, միւս կողմից Զուրաբի մօտիկ լինելը, և այս բոլորը իր մօրը կը տանջէին: Կոծիան այն էլ իմացաւ, որ քննու-

թեամբ հաստատում էր իր յանցագործութիւնը և սա աւելի ևս տանջում, դառնացնում էին նրա կեանքը: Ի՞նչպէս, այսքան ժամանակ անմեղ մարդը իզուր պիտի տանջուէր: Մի՞թէ այս աշխարհում ճշմարտութիւնը միշտ այսպէս հալածուած պիտի լինի, իսկ փողն ու ոյժը թագաւոր է...:

Եթէ այժմ Կոծիայի համագիւղացիներէց մէկը նրան տեսնէր, դժուար թէ կարողանար նրան ճանաչել: Նա բոլորովին մաշուել, աչքերը փոսն էին ընկել, ձեռներն ու ոտները ծանրացել էին: Ո՞ւր էին նրա կարմիր խնձորանման այտերը, վարդագոյն պսպղուն շրթունքները, կենդանի, բոցավառ աչքերը: Այս բոլորը չբացել էին, և Կոծիայի փոխարէն նրա ստուերն էր մընացել, որը քամին էլ կարող էր վայր ձգել, այնպէս ուժասպառ էր եղել: Ի՞նչ ոյժ պիտի մնար Կոծիայի մէջ, քանի որ նրան զրկել էին բոլոր իրաւունքներից: Ոչ մի բան չէր մնացել, որ նրան սիրտ տար և բաջալերէր: Նա հաւատը կորցրել էր, իսկ յոյսը վաղուց արդէն հանգել էր նրա մէջ: Միայն միակ սէրը, մաքուր մայրական սէրն էր, որ Կոծիային կենդանութիւն էր տալիս: Եթէ այդ սէրը չը լինէր Կոծիան ինքնասպանութիւն կը գործէր, կամ վշտից կը մեռնէր:

Կոծիան ամբողջ օրեր ընկած էր լինում մի տեղ. ոչ մէկին ձայն չէր տալիս և ոչ ոք էլ նրան չէր նեղացնում, չնայած որ նրա հետ միա-

սին շատերն էին նստած բանտում: Միայն արտասուներն էր սփոփում նրա վշտերը և զովացնում նրա այրած ու խորուած սիրտը: Նա միայն անհամբերութեամբ սպասում էր Ջատկի նման կիրակի օրուան և բոլոր նրա մտքերը կիրակի օրուան շուրջն էին պտտում:

Միայն կիրակի օրով էր կենդանանում նաև Կոծիայի մայրը, նրանք իրար միայն կիրակի օրով էին կարողանում տեսնել, իրարու մխիթարել: Ամեն կիրակի օր յայանում էր Կոծիայի մայրը դռան մօտ և սպասում էր, մինչև Կոծիայի տեսութեան կարժանանար: Խեղճ մայր: Նա աւելի վատ դրութեան մէջ էր, քան թէ որդին, չնայած որ ազատութիւնից զրկուած չէր: Է՛հ, ի՛նչ նշանակութիւն ունի մօր համար ազատութիւնը, երբ նրա միակ որդին բանտումն էր և այն էլ առանց յանցանքի:

Երկուշաբթի առաւօտից սկսած մինչև շաբաթ երեկոյ Կոծիայի մայրը դադար չունէր, քանի որ այժմ բոլոր հոգսը նրա վրայ էր ծանրացած: Նա աչխատում էր անդադար՝ թէ ներսում, թէ դրսում, ուղում էր ամբողջ տարուայ ապրուստը հայթայթել: Ամբողջ գիւղում մի մարդ չը գտնուեց, որ նրան օգնութեան հասնէր այս ժամանակին: Աշնան վերջն էր, գործի ամենատաք ժամանակը: Խնչպէս կարող էին օգնել գիւղացիք, քանի որ ամենքը դողում էին Ջուրաբից, քանի որ ամենքն էլ նրա «պատիւն» էին պահում:

Բայց բարեբախտաբար Կոծիայի մայրը յոյսը չէր կորցրել և այդ պատճառով նա դիմանում էր ամեն բանի: Կոծիան խաբում էր մօրը, իբր թէ շուտով ազատելու են իրան և մայրն էլ հաւատում էր, որ շուտով կը գար Կոծիան և նրանք նորից կսկսէին իրանց առաջուայ բաղցր կեանքը վարել: Չնայած, որ արդէն ամիսներ էին անցել, բայց Կոծիային չէին ազատում, իսկ Կոծիայի մայրը չէր յուսահատուում: Կարծես թէ տանջանքները, գժբաղտութիւնները և արտասուքները նրան աւելի ամրապնդել—երկաթի նման կոփել էին:

V

Կոծիայի գործի քննութիւնը վերջացաւ: Մի քանի անգամ հարցաքննեցին Կոծիային, մի քանի անգամ կանչեցին նաև Ջուրաբին իր վկաներով: Կոծիան լալով ազաչում էր, որ ինքը բոլորովին անմեղ էր, բայց ո՞վ կը լսէր: Մի մարդ վկայ չունէր, որ իր ասածը կարողանար հաստատել: Պարզ էր, որ նրա մօրը բոլորովին չէին հաւատայ իսկ ուրիշ, ո՞վ կը համարձակուէր Ջուրաբի դէմ խօսել: Նրանք ևս ոչինչ չստացին, թէ եզր այդումն էր սպանուած, որոնք մի քանի անգամ միջնորդել էին Ջուրաբին այս եզան մասին:

Սրանից մի քանի օր առաջ քննիչը վերջին անգամ կանչեց Կոծիային և յայտնեց, որ նրա

գործը արդէն վերջացրել է, իսկ այժմ ուղարկուելու է Քուլթայիս դատախազին:

Սյնուհետև Կոծիային տեղափոխեցին այն բաժանմունքը, որտեղ Քուլթայիս ուղարկելու շորս մարդ էլ կային: Կոծիային էլ նրանց հետ միասին պիտի ուղարկէին:

Կոծիայի ընկերները գոհ չէին, որ իրանց մի նոր ընկեր աւելացաւ. նրանք խէթ աչքով էին նայում Կոծիային: Նրանք շարունակ իրար հետ գաղտնի փոփոսում էին և Կոծիայից խոյս էին տալիս: Պարզ էր, որ նրանք մի գաղտնիք ունէին և այս գաղտնիքը չէին ուզում, որ Կոծիան իմանար: Կոծիան էլ նրանց չէր անհանգստացնում և մի անկիւնում ընկած՝ տեղից չէր շարժւում:

Մի անգամ՝ կէս գիշերին Կոծիան ինչոր ձայնի վրայ զարթնեց: Նա իսկոյն չը կարողացաւ որոշել թէ ինչ ձայն էր լսում: Երբ աչքը ընտելացրեց մթին միայն այն ժամանակ նկատեց, որ մի քանի հոգի բռնել էին մէկին, և նա առաստաղի տախտակներ էր սղոցում: Կոծիան հասկացաւ ընկերների մտադրութիւնը և շունչը կըտրուեցաւ: Ընկերների փոխարէն նա էր վախնում: «Ի՞նչպէս են վստահանում փախչել», մտածում էր նա, «հ՛ըմ, ինչպէս պիտի փախչեն պահապաններից, որոնցով շրջապատուած է բանտը: Ո՛չ, նրանք ոչ մի տեղ չեն կարող գնալ, նրանց նորից կը բռնեն, կամ կը սպանեն», այսպէս էր

մտածում Կոծիան և ուզում էր խորհուրդ տալ բանտարկեալներին, որ այդ մտադրութիւնից յետ կենային, երբ նրանցից մէկը կանչեց.

— Եղբայր արթո՞ւն ես:

Կոծիան սարսափեց և հազիւ կարողացաւ արտասանել—այո՛:

— Մենք այս է գնում ենք, շարունակեց նոյն բանտարկեալը, ըեզ էլ կը տանէինք, բայց չես կարող և իզուր մեզ էլ կը խանգարես, երբ մեր մասին հարցնեն, ասան, որ ոչինչ չը գիտես, թէ ինչ ժամանակ գնացինք: Քեզանից մինչև անգամ շնորհակալ կը լինեն, որ առիթից չօգտուեցիր և գուցէ պատիժդ էլ թեթեւացնեն:

— Բան է, եթէ գալ ուզենաս, մենք որ կը գնանք, քիչ ժամանակից յետոյ էլ դու արի, եթէ վստահ ես քեզ վրայ, ասաց Կոծիային երկրորդը:

— Ոչ դա չի կարող գալ, — ասաց էլի առաջինը, նա չի կարող շատ մանգալ և հէնց այստեղ կը բռնուի. չէ՞ եղբայր, — դարձաւ Կոծիային:

— Ի՞նչպէս կարող եմ փախչել, հազիւ եմ շնչում, — պատասխանեց Կոծիան:

— Խելօք մարդ ես եղել... ասաց բանտարկեալներից մէկը և բոլորեքեան ծիծաղեցին:

— Վերջացրի, — գոչեց հէնց այդ ժամանակ առաստաղ սղոցողը և տախտակի մի մեծ կտոր յանձնեց ընկերներին: Յետոյ միմիանց հետ կապոտած շապիկներ, վարտիկներ և արխալուղներ

տունն նրան, որը թոկի տեղ պիտի փոխարինէր: Վերջը նրան վերև բարձրացրին: Նա մի բանից բռնած տանիքը բարձրացաւ: Իսկ յետոյ սիւնից կապեց իր «թոկը» և մի ծայրը ներքև թողեց:

— Դէ՛հ, վեր բարձրացէ՛ք, ամբողթեան վրայ մի կասկածէ՛ք, կանչեց նա ընկերներին: Ընկերները մէկ մէկ տանիք բարձրացան:

— Մնաս բարև եղբայրս, կանչեց նրանցից մէկը Կոծիային:

— Աստուած յաջողութիւն տայ, — պատասխանեց Կոծիան:

Փոքր ժամանակից յետոյ՝ կրկին ամեն ինչ խաղաղուեց: Բանտարկեալները յաջողութեամբ լուսանցքին հասան, որտեղից անցնելով տան թեք ծածկոյթի վրայ բարցրացան, իսկ ծածկոյթից շատ հեշտ էր այնպիսի ճարպիկ գիւղացիներին անձրևի համար շինած խողովակներով ցած սողալ և փախչել:

VI

Կոծիան մնաց մենակ մտածմունքներով պաշարուած, որոնք տանջում էին նրան: «Ահա նրանք փախչում են», մտածում էր նա, սակայն շուրջը գերեզմանային լուսութիւն էր թագաւորում: Կոծիան քիչ էր մնում, որ նախանձէր նրանց, որոնք երէկ իր հետ միասին նստած էին, իսկ այժմ ազատ են: «Մարդկանցից կարելի է փախչել, բայց

միթէ Աստուծոց էլ կարելի է փախչել. նրանից խօս ոչ մի տեղ չեն կարող փախչել», մտածում էր Կոծիան: «Գուցէ, նրանք էլ ինձ նման անմեղ էին... Երևի նրանց հարկաւոր էր մարդկանցից փախչել, և փախան... նրանք ազատեցին իրանց գլուխը... Երանի նրանց... Քիչ ժամանակ Կոծիան չնչասպառ սկսեց ականջ դնել և կրկին շարունակեց — Աստուած ի՛մ... ես... ես ի՛նչ անեմ... Միթէ ինձ համար ոչ մի փրկութիւն չը կայ: Միթէ ես բանտում պիտի փթեմ... Նա մի առ ժամանակ շուարած մնաց, կարծես թէ ինքն իրանից պատասխանի էր սպասում: «Ո՛չ, ո՛չ» վերջապէս կանչեց օտի երնելով. «Պիտի գնամ, ես էլ պիտի գրենամ», ասում էր նա. «բայց ի՛նչպէս», անցաւ խկոյն նրա մտքով մօտեցաւ, և սկսեց վերև բացուած առաստաղին նայել. «Ո՛հ, ինչ փոքր տարածութիւն կայ բանտի և ազատութեան մէջ»: Մի առ ժամանակ այդպէս կանգնած մնաց, յետոյ նկատեց թոկի ձևով կախուած չորերը, ձեռքով բռնեց և ամուր քաշեց, բայց շորէ պարանը չը կտրուեց. այն ժամանակ Կոծիան համոզուեցաւ, որ ազատութիւն ձեռք բերելը իր ձեռքին էր և սկսեց վստահ վերև բարձրանալ: Կոծիան յիշեց իր մանկութիւնը, երբ միրգ գողանալու համար ծառն էր բարձրանում, և այժմ էլ այնպէս սկսեց վերև բարձրանալ, կարծես թէ այդ ամիսներում նա բանտում չէր եղել: Կոծիան առաստաղին հասաւ, գրկեց տախտակը և տանիքը

բարձրացաւ: Այստեղ նա նստեց, որ մի քիչ շունչ քաշէ: Փոքր ժամանակ խեղճը այդպէս շուարած մնաց, նա չէր հաւատում թէ ինքը արդէն տանիքի վրա էր գտնուում, այլ թւում էր թէ երազումն էր: Բայց սառն քամին նրան սթափեցրեց: Նայեց այն կողմը որտեղից քամին էր փչում և տեսաւ լուսանցքը: Կոծիան այլևս չը կարողացաւ համբերել, վեր կացաւ ու լուսանցքին մօտեցաւ: Նա այժմ ուշքի եկաւ և պարզ նկատեց իր դրութիւնը: «Էլ մի ուշանայ» ասում էր նրան մի ներքին ձայն: Կոծիան վերև նայեց. երկինքը ամպամած էր, բայց տեղ—տեղ աստղեր էին երևում: Օ՛հ, ինչպէս ուժգին սկսեց բաբախել նրա սիրտը: Ներքևը բանտ, վերևը—երկինք, ներքևը—դժոխք, վերևը—արքայութիւն: Այս երկուսից սրնես ուղում Կոծիա—դժոգք թէ արքայութիւն, տանջանք, չարչարանք—թէ ազատ կեանք: Այստեղ այլևս Կոծիան երկար չմտածեց, նա մի ակնթարթում ծածկոյթի վրայ բարձրացաւ և ազահար սկսեց ազատ շունչ քաշել: Օ՛, վաղուց էր, որ նրա թոքերը այս տեսակ մաքուր օդ չէին ներշնչել, վաղուց էր, որ նա իր ամբողջ էութեամբ երջանկութիւն չէր զգացել: Կոծիան սկսեց բերանաբաց նայել և օդ շնչել: Նա նայեց դէպի իրանց գիւղը և նրա աչքի առաջ իրանց տունը պատկերացաւ: Ահա նրա մայրը վաղուայ համար (յաջորդ օրը կիրակի էր) խաճապուրի *) էր

*) Խաճապուրի. իսկից ու պանրից պատրաստուած հաց: Ծ. Թ.

թխում, եփում էր շփոթը, խաղողի կախան էր պատրաստում, իր սիրելի Կոծիային տանելու համար: Խեղճ մայր, նա չի իմանում, որ իր որդին ուղում է փախչել, և ո՞վ գիտէ վաղը որտեղ կըլինի: «Էլ մի ուշանայ», կրկնեց նոյն ձայնը: Կոծիան էլ մօտեցաւ անձրևի համար շինած խողովակին և ցած նայեց: Տեսաւ որ ոչ մի ձայն չի լսում, վստահ երկու ձեռքով գրկեց խողովակը: Կոծիան կարծեց թէ ինքը դեռ վերևումն է, երբ գնդակի պէս ներքև սլացաւ և գետին տապալուեց: Խեղճը այնպէս ընկաւ, որ ամբողջ մարմնում ցաւ զգաց և շուարուած կանգնեց: Կոծիան չէր իմանում թէ ինչ անէր: Յաւը սթափեցրեց Կոծիային և նա պարզ տեսաւ, թէ ի՞նչ դժուար գործ էր ձեռնարկել. «Ո՛ւր պիտի գնամ», մտածում էր նա, «Իիցուք թէ այս գիշեր տուն գնացի, յետոյ... կրկին կը բռնեն: Որտեղ պիտի թագնուեմ... իսկ եթէ տուն բոլորովին չը գնամ, ո՞ւր գնամ արդեօք... խեղճ մայրս մենակ ինչպէս պիտի ապրի... վերջ տամ կեանքիս... բաս ինչ անեմ, յետ դառնամ կրկին, այլևս ուշ է, չեմ կարող... Ա՛խ Աստուած իմ»... Գիչ մնաց որ բարձրաձայն արտասանէր վերջին խօսքերը, բայց ինքը իրանից վախեցած՝ անշարժ կանգնած էր շուար դրութեան մէջ: Բայց յանկարծ ոտնաձայն հասաւ նրա ականջին: Ակներև էր, որ մօտենում էր պահապանը: «Է՛յ Կոծիա շուտով գլուխդ ազատիր», կանչեց մի ներքին ձայն, և նա սկսեց

փախչել: Պահապանը լսեց նրա փախչելու ձայնը և սկսեց նրան հետևել: Կոծիան վազում էր ամբողջ ուժով, բայց ինչ կարող էր օգնել նրան վառտալը: Պահապանը տեսաւ, որ չի կարող յետևից հասնել, հրացանը դէպի նա ուղղեց. «Կանգնիր, կանգնիր, ապա թէ ոչ կը սպանեմ» կանչեց: Բայց կոծիան ոչինչ չէր լսում. պահապանը ինչ որ քթի տակ մրթմրթաց, և երբ տեսաւ, որ ոչինչ չի դուրս գալիս՝ արձակեց հրացանը: Հրացանը որոտաց: Ծուխը աւելի ևս մթնացրեց, առանց այն էլ մութ գիշերը, սակայն մթան մէջն էլ նկատելի էր, թէ մէկը ոտները ջարդուած գետին ընկաւ:

VII

Միւս օրը դեռ ևս արագաղները չէին կանչել, երբ Կոծիայի մայրը վեր կացաւ: Նա ամբողջ գիշերը չէր կարողացել քնել: Նա մի խուրջին զանազան բաներով լցրեց և ուսի վրա դրած, ձեռն էլ խաղողի մի մեծ կախան բռնած՝ գնաց Կոծիային տեսներու: Այդ օրը շատ տխուր էր: Ուրիշ օրեր միշտ աւելի ուրախ էր լինում, իսկ այսօր, կարծես թէ մի ահագին բար էին դրել նրա սրտի վրայ, նա մօրմոքում էր, սակայն ինքն էլ չէր իմանում թէ ինչու: Գուցէ դժբախտ մօր սիրաբը զգում էր...

Նա դուրս եկաւ իրանց գիւղից: Արագաղները նոր էին սկսել կանչել: Նոցա ձայնը լսում

էր անընդհատ, կարծես մէկ մէկու հետ մրցում էին: Արագաղների այս կանչը աւելի ևս ցաւեցնում էր նրա սիրտը: Եւ այդ պատճառով շտապում էր, որ շուտով հասնէր մեծ ճանապարհին, իր մտքերով ազատ զբաղուելու համար:

Վերջապէս հասաւ խճուղուն, որը գետի փով էր դալարում. Զուրը տեսներուն պէս՝ կամեցաւ երեսը լուանալ և այդ պատճառով դէպ՝ այն կողմը դիմեց: Սառը ջուրը նրա երեսը գովացրեց և կենդանացրեց, բայց սրտին ոչ մի թեթեւութիւն չը պատճառեց: Նա առաջ էր գընում նոյն վշտացած սրտով:

Անցաւ գիշերը: Աստղերը հետզհետէ կորչում էին, միայն լուսաստղն էր որ դեռ ուրախ փայլում էր: Ամպի ոչ մի կտոր չէր երևում կապոյտ երկնակամարում, և աշնանային գեղեցիկ օրերից մէկն էր լուսանում:

Ահա և լուսաստղն էլ սկսեց նախ փայլփլալ, կարծես իր սիրեկանին էր սպասում, իսկ յետոյ բոլորովին դուռնատուեց: Արևելքը բոցավառում էր. հորիզոնի վրայ բարձրանում էր արևը: Նրա ճանապարհը կարծես ծաղիկներով լինէր զարդարուած: Ահա և արևը արձակեց իր առաջին ճառագայթները, որ լուսաւորեց բարձր սարերի կատարները: Առաջինի հետևեց երկրորդը, երրորդը... և լոյսը հետզհետէ տարածում էր երկրիս վրայ: Ապա արևը ամբողջապէս դուրս եկաւ, և ամեն ինչ հանդիսաւոր կերպարանք ստացաւ:

Պարծես թռչուններն էլ արևին էին սպասում, զանազան եղանակներով սկսեցին ճվճվալ ու երգել: Նոքա փառաբանեցին նոր բացուած օրը, «ողջոյն» մատուցին հանդարտ դուրս եկող արևին՝ բնութեան նահապետին: Փչում էր առաւօտուայ զով բամին, ծառերը մեղմ սօսափիւնով շարժում էին իրանց տերևները: Գետը հանդարտ հոսում էր: Արևի ճառագայթները հազար ու մի գոյներով խաղում էին նրա սառնորակ ալիքների մէջ: Ամեն տեղ կենդանութիւն, ամեն տեղ ուրախութիւն էր տիրում, և միայն մեր ճանքորդն էր, որ տխրած սրտով առաջ էր գնում, և որքան աւելի մօտենում էր նպատակին, այնքան աւելի ճմլվում էր նրա սիրտը: Ահա և գիւղաքաղաքը, ահա և բանտը: Բանտը տեսնելուն պէս՝ նրա սիրտը սկսեց տրոփալ: Բանտի դռան մօտ մեծ բազմութիւն էր հաւաքուած և այդ բանը քիչ չը զարմացրեց Կոծիայի մօրը: Այսքան բազմութիւն նա երբէք չէր տեսել: Հրացանակիր զինուորներն էլ սովորականից շատ էին և բակը երթալու ոչ ոքի չէին թողնում: Կոծիայի մայրը հազիւ հազ դռանը հասաւ: Առաջ եկաւ մի ուսու զինուոր և չէր թողնում, որ ներս գնար: Կոծիայի մայրը սկսեց աղաչել նրան՝ բայց նա ոչինչ չը հասկացաւ:

Մի փոքր ժամանակից յետոյ՝ Կոծիայի մայրը մի ինչոր կակարդաւոր նկատեց, որ իր կողմն էր գալիս, անմիջապէս մօտեցաւ նրան և աղա-

չեց, որ թոյլ տան, որդուն տեսնելու: Կակարդաւորն ասաց, որ այսօր ոչ մէկի հետ չի կարելի տեսնուել, բայց և այնպէս հարցրեց թէ, ով էր նրա որդին: Երբ Կոծիայի անունը լսեց դունատուեց: Ուրիշներն էլ ինչ որ կասկածաւոր աչքով սկսեցին նայել Կոծիայի մօրը:

— Ինչո՞ւ չի կարելի տեսնել: Այսօր խօս կիրակի է, իսկ կիրակի օրերը միշտ տեսնում էի որդուս հետ:

— Այլևս բոլորովին չես տեսնի, — ասաց կակարդաւորը և ժպտաց:

— Ինչպէս թէ բոլորովին չեմ տեսնի: Ի՞նչ էք ուզում ինձանից, ինչո՞ւ էք սպանում ինձ, մի՞թէ դուք Աստուած չունիք: Ի՞նչ վրաս է տուել նա ձեզ... Յոյց տուէք, ցոյց տուէք ի սէր Աստծու, — սկսեց աղերսել դժբախտ մայրը:

Այդ միջոցին երևաց երկրորդ կակարդաւորը, որ ինչպէս երևում էր ուսու էր: Կոծիայի մայրը սկսեց այժմ էլ սրան աղաչել: Կակարդաւորը ժպտաց, երբ Կոծիայի անունը լսեց և կոտորաց վրացերէնով մի ինչոր բան ասաց: Կոծիայի մայրը ոչինչ չը հասկացաւ և շուարած նայում էր:

— Մայրիկ, չը հասկացանք ինչ ասաց: Քու որդին երէկ գիշեր ուղեցել է փախչել, բայց վրայ են հասել և սպանել, — ասաց առաջին կակարդաւորը:

— Իմ որդուն սպանել են, զարհուրելի ձայ-

նով ճշաց դժբախտ մայրը և ձեռներով սկսեց երեան ու գլուխը ծեծել:

—Վայ ինձ սրդի, վայ ինձ սրդի,—ճշում էր նա, մազերը պոկում և երեսը շանդռում:— Թողէք, թողէք, դռում էր նա և դէպի բանտն էր վազում՝ բայց պահապանները ներս չէին թողնում: Սարսափելի տեսք ունէր դժբախտ արարածը, արիւնը հոսում էր նրա շանդռած այտերից ու կրծքից, աչքերը ցնորուածի նման այս ու այն կողմն էր շարժում, այն ցնորուածի, որովհետև Գոծիայի մայրը խելքը բոլորովին կորցրել էր, անսպասելի դժբախտութիւնից և նա հեռու չէր խելագարուելուց:

« Ազգային գրադարան

NL0376575

ՎՐԱՅԵՐԷՆԻՅ ԹԱՐԿՄԱՆՈՒԱՆԻ ԳՐԳՈՅԿՆԵՐ

1. Նինոսիլիի է. ՀՐԱՄԱՆ (Պատմուհի) . . . 5 կ.
2. Խուսկիլաձէ Թ. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆԸ (Էսկիզ) . 3 կ.
3. Գուսու Մեգրեի. ԱՆՄԵՂ ԶՈՀ (Պատկեր ժողովրդի կեանքից) . . . . . 8 կ.

Յանկացողները կարող են դիմել՝ Զաֆարիա Գրիգորեանցի
«Կովկասեան գրավանստանոցը»:

